

לומדי הדף היומי בתלמוד יעסקו בקרוב בסוגיה אסטרונומית ידועה העוסקת במזלות "כימה" ו"כסיל" (מסכת ברכות דף נח:).

לדעת רוב חכמי ישראל **כימה** היא צביר הכוכבים הנמצא בין מזל טלה למזל שור הנקרא בפיהם "**זנב טלה**". היוונים קראו לו "**פליאדות**". בעינין מזל **כסיל** יש הסכמה כללית בין החוקרים שמדובר בקבוצת "**אוריון**".

אין צורך להיות אסטרונום מדופלם כדי לגלות שמהטקסט הזה שבמסכת ברכות עולות לפחות ארבע שאלות גדולות.

1) בתלמוד: "שמאל רמי כתיב (איוב ט, ט) עושה עש **כסיל וכימה** וכתיב (עמוס ה, ח) עושה **כימה וכסיל** הא כיצד" ? רש"י מפרש: **הא כיצד** - מלמד ששניהן שוין"

ואילו בשמיים – הפליאדות בגודל זוויתי של 2 מעלות. אוריון בגודל 20 מעלות.

פליאדות יש 6 כוכבים חלשים. **אוריון**: 7 כוכבים בהירים וחזקים לדעת רבים מהקבוצות הגדולות והמרשימות ביופין בשמיים. כלומר, הם כלל וכלל לא שווים.

2) בתלמוד: "אלמלא חמה של **כסיל** לא נתקיים עולם מפני צינה של **כימה** ואלמלא צינה של **כימה** לא נתקיים עולם מפני חמה של **כסיל**". כלומר מזל **כימה** זורח ושולט בחורף ואילו מזל **כסיל** בקיץ.

ואילו בשמיים – הפליאדות **אוריון** סמוכים זה לזה לכן עולים במזרח יחדיו בתקופת האביב.

3) בתלמוד: "וגמירי אי לאו עוקצא ד**עקרבא** דמנח **בנהר דינור** כל מאן דהוה טריקא ליה **עקרבא** לא הוה חי"

ואילו בשמיים: מה עניין **עקרב** לכאן? הרי מזל **עקרב** רחוק **מהפליאדות** כרחוק מזרח ממערב! ומה פשר דברי רש"י הסתומים: "**עקרב** - היינו **כימה וממזל טלה הוא**"?

4) בתלמוד: "מאי **כימה** אמר שמואל כמאה ככבי".

ואילו בשמיים – לעין בלתי מזוינת נראים **פליאדות** רק 6 כוכבים חלשים. בקושי רב ניתן לראותם ללא משקפת כיצד, אם כן, כיצד ראה שמואל מאה כוכבים שם?

את התשובות לארבעת השאלות הנ"ל נתן **הראב"ע** בפרושו לעמוס ה, ח (למרות שכנראה לא הכיר את הסוגיה התלמודית).

לדעת **הראב"ע** יש 4 נקודות חשובות בשמיים, בהן צריך לחפש את **כימה וכסיל** והן: הקוטב הצפוני, הקוטב הדרומי, נקודת שוויון האביב, ונקודת שוויון הסתיו. ומאחר שהקוטב הדרומי שבשמיים אינו נראה מארץ ישראל נותרו ג' נקודות, ומאחר ולפי הפסוק נביא עמוס השמש היא הגורם לחילוף היום והלילה והשמש כידוע, לעולם לא עוברת בקוטב הצפוני – נותרו רק ב' נקודות – בהן, בימי קדם, הייתה השמש בימי שוויון היום והלילה האביבי והסתוי. ובנקודות אלה המנוגדות אחת לשניה - נמצאו בעבר הרחוק, גם שני המזלות הגדולים והמרשימים ביותר בשמיים, לדעת רבים – **אוריון ועקרב** (לרעיון זה קיבלתי את הסכמתו של פרופ' אוריאל סימון).

הראב"ע בחר למקם את **כימה** במזל **שור** (שמקומו בין מזלות טלה ואוריון) ואת **כסיל** במזל **עקרב**.

לדעתי, (בהסתמך על כתבי יד עתיקים של התלמוד), מקומם הפוך - **כסיל** הוא **אוריון וכימה** היא **עקרב** וזאת מאחר שבכתבי יד הנ"ל נאמר **שעקרב וכסיל** - יריבים זה לזה ממש כפי שנאמר במיתולוגיה היוונית על היריבות שבין עקרב לאוריון, עד שהאלים קבעו אותם בשמים במקומות מנוגדים ואין הם נראים יחדיו לעולם.

זאת ועוד – **העקרב** היא הקבוצה היחידה בשמיים בה קיימת זהות מושלמת בין צורתה לשמה מאחר שצורתה צורת עקרב שזנבו טובל ב"**שביל החלב**" (**נהר דינור**) ועתה מובנים גם דברי שמואל בדבר מאה כוכבי כימה הלא הם הכוכבים הרבים המרכיבים את **שביל החלב**.

באשר לדברי רש"י: "**עקרב** - היינו **כימה וממזל טלה הוא**" – הרי הם מבטאים בעצם את חוסר הבהירות הקיים בתלמוד בדבר מיקום מזל כימה - ברכות נח: **עקרב** / בבא מציעא קו: **טלה** / ראש השנה יא: **או עקרב** (רש"י) **או טלה** (תוספות) מבוסס על מחלוקות רבי יהושע ורבי אליעזר – מתי נברא העולם? מתי ירד המבול? ומתי ראש השנה? ולדעתי המשתמע מכך גם - היכן **כימה** !!!

(1) הנביא עמוס [המאה ה-8 לפני הספירה] פרק ה' פסוק ח' - עֵשָׂה כִּימָה וְכָסִיל,

וְהִפֵּךְ לְבִקֵּר צְלָמוֹת, וְיוֹם, לַיְלָה הַחֲשִׁי;]

[שלוש זוגות של ניגודים - בוקר - צלמות, יום - ולילה, כימה וכסיל.]

(2) ספר איוב [המאה ה-6 לפני הספירה] פרק ט' פסוק ט' - עֵשָׂה-עֵשׂ, כָּסִיל וְכִימָה;

וְחִדְרֵי תִמְן.

[ארבע קבוצות כוכבים - כנגד ארבע רוחות השמים (ראה הערה 11)]

פרק לח' פסוק לא' - הַתְּקַשֵּׁר, מַעֲדָנוֹת כִּימָה; אוּ מַשְׁכוֹת כָּסִיל תִּפְתַּח.

[שני ניגודים - תקשר - תפתח שוב זה כנגד זה.]

(3) תרגום השבעים [המאה שניה לפנה"ס עד מאה ראשונה לספירה] - המקור הקדום ביותר בו מזהה כימה עם

צביר הכוכבים הפליאדות (Pleiades) אולם בספר איוב שם כימה מזהה עם כוכב Arcturus (קבוצת רועה

הדובים - Boötes). כסיל מזהה עם אוריון.

(4) רבי יהושע ורבי אליעזר [המאה ראשונה] חלוקים בדבר החודש בו נברא העולם, חלוקים בבדבר החודש בו ירד

המבול וחלוקים בדבר המקום של מזל כימה בשמים - ראה מסכת ראש השנה י"א ע"ב ומחלוקת רש"י ותוספות

שם.

(5) רבי יוסי בן חלפתא [המאה השניה] בעל "סדר עולם רבא" בו מוזכרות הברייתות הסותרות זו את זו בדבר

מחלוקות רבי יהושע ורבי אליעזר. אחת האפשרויות לישב את המחלוקות הללו היא למקם את מזל כימה בשני

מקומות מנוגדים בשמים - עקרב וטלה.

כלומר, לדעת רבי יהושע כימה היא זנב מזל טלה ולדעת רבי אליעזר כימה היא מזל עקרב.

כפי שמציין פרופ' חיים מליקובסקי -

...This emendation must be based upon an alternative identification of kima, according to which kima

is an astral body roughly antipodal to the Pleiades.

ראה - Chaim Milikowsky - KIMA AND FLOOD IN SEDER OLAM (p.117)

American Academy for Jewish Research, Proceedings, vol. L, 1983)

(6) שמואל האמורא [המאה שלישית] מזהה את כימה עם מזל עקרב שזנבו טובל בנהר דינור (שביל החלב) ראה

מסכת ברכות נ"ח ע"ב אמר שמואל - "מאי כימה? אמר שמואל כמאה ככבי אמרי לה דמכנפי ואמרי לה דמבדרן..."

כימה היא חלק משביל החלב שאינו אלא אוסף של כוכבים רבים (כמאה) קטנים המצטופפים במקום אחד מפוזרים

במקום שני. והקשר למבול - - - שבשעה שהקב"ה בקש להביא מבול לעולם נטל שני כוכבים מכימה והביא מבול

לעולם" אלו שני הכוכבים (Shaula & Lesath) שבזנב קבוצת עקרב המשוקע בנהר דינור ושני כוכבים אלו היו כשני

פקקים שברגע שנטלו - נפתחו ארובות השמים ומים רותחים רבים נתכו מנהר דינור ארצה. כמה שנאמר - (ראש

השנה י"א עב) - "דאמר רב חסדא ברותחין קלקלו וברותחין נידונו".

(7) רב פפא [המאה רביעית] מסכת בבא מציעא ק"ו ע"ב מזהה את כימה כזנב טלה. לפי גמרא זו הפועלים החוזרים

מהשדה לביתם בשעת הערב - רואים את כימה מעל לראשם (בזנית), כלומר יש 90 מעלות בין "זנב טלה" למקום

השמש הנמצאת אז במזל גדי לערך. וזה תואם את מהלך הסוגיה בדבר חובת הזריעה החוזרת.

(8) רש"י [המאה אחת עשרה] בכל המקומות בתלמוד כימה היא לדעתו - זנב טלה. רק במסכת ברכות נ"ח ע"ב רש"י

אומר את המשפט החידתי - "כימה היינו עקרב וממזל טלה הוא". במשך הדורות רבים שאלו לשוא לפשר משפט

זה (ראה הערה 13). במסכת ראש השנה יא ע"ב לפי נוסח הברייתא (על-פי המחלוקת רבי יהושע ורבי אליעזר -

כימה נמצאת במזל עקרב - ראה הערה 5). רש"י נדחק לומר דבר מוזר - "... נמצא טלה עולה בשתי שעות

אחרונות בלילה, וכל היום הוא שוקע, וכימה הוא זנב טלה".

(9) בעלי התוספות [המאה השתים עשרה] במסכת ראש השנה י"א ע"ב - "יום שכימה שוקע ביום..." מפרשים שם על

פי ברייתא ממילתה דרבי אליעזר, כלומר נוסח הפוך לגמרא שלפנינו אותה רק רש"י פרש ומצינים - "ובקונטרס

גריס איפכא ואין הסדר כן". על כתבי יד הסותרים זה את זה ראה הערה 5.

(10) הגהה אנונימית [המאה הארבע עשרה?] בסוף מסכת ראש השנה בדף לה ע"ב נמצאת הגהה לדברי רש"י (שבדף

י"א ע"ב) בניסיון להעמיד אותם על הברייתא ש"בסדר עולם" (הופכית לגמרי למודפס בגמרא) עליה מסתמכים

בעלי התוספות ובכך ליישב את המחלוקת שבין רש"י לתוספות. במהלך ההסבר של בעל הגהה הזו הוא כותב

שכל מזל שוהה רק שעה אחת במזרח בזמן שכידוע היא נמשכת שעתים זזו, כמובן, שגיאה בעליל.

(11) ראב"ע [המאה השתים עשרה] בפרושו לעמוס פרק ה' פסוק ח' מציין ארבע קבוצות כוכבים - כימה, כסיל, עיש

וחדרי תימן כנגד ארבע נקודות חשובות בשמיים: שני הקטבים ושתי נקודות שוויון היום והלילה ואז הוא אומר - "...

ונהנה הם ג' נקודות והשמש הולכת בדרך גלגל המזלות..." כלומר חדרי תימן אינם נראים מהחצי הצפוני של כדור

הארץ לכן נותרו ג' נקודות ומאחר שהשמש לעולם אינה בצפון נשללת גם האפשרות שכימה או כסיל בצפון וכך נותרו רק שתי נקודות ההשתוות.

הראב"ע בפרושו לאיוב פרק לח' פסוק לא' נצמד למסורת חז"ל וממקם את כימה ככוכב הגדול של מזל שור (Aldebaran), הקרוב למזל טלה, ולכן כסיל הוא הכוכב הגדול שבמזל עקרב (Antares) ומוסיף שם, נתון אסטרונומי,

ידוע, כי שני הכוכבים הללו נמצאים במרחק זוויתי של 180 מעלות במדוייק !!!
(12) מהרש"א [המאה השש עשרה] בפרושו לברכות נח ע"ב: "... ועוד נראה כפי הגירסות בפרק ראשון במסכת ראש השנה (יא עמוד ב) יש לפרש דכימה נמי לאו ממזל טלה הוא אלא ממזל עקרב המיוחד לחודש חשוון וע"כ שניהם מצוננים שעלייתם בחשוון שהוא תחלת ימי הקור ולא קאמר דזנב טלה הוא אלא בעש ושם יפורש ואין להאריך כאן ודוק".

(13) הרב יאיר בכרך [המאה השבע עשרה] שו"ת חוות יאיר שאלה ר"ט - ... נשאל על דברי רש"י [דף נ"ח ע"ב] - "עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא", ולא הייתה תשובה בידו...

"... ובדבר שתמהת על דברי רש"י במ"ש עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא יפה תמהת ואין בידי תירוץ וישוב נכון".
(14) הרב שלמה יהודה רפפורט (שי"ר) [המאה התשע עשרה] - - - אלמלא חמה של כסיל לא נתקיים עולם מפני צינה של כימה, וכן להיפך, מזל שור הסמוך לאריאן (Orion) עולה בתחילת ימי האביב כחום העת ומזל עקרב והוא כימה עולה בתחילת ימי החורף, ולכן נקרא חמה של כסיל וצינה של עקרב - - -
ואמרו עוד ממשלי המשלים היוונים, כי שקארפיאן (עקרב) שונא לאריאן והוא המיתו בנשיכתו, הטעם למשל זה, מפני שבשעה שעולה עקרב שוקע אריאן, שהוא חלק ממזל שור או סמוך לו, ומקביל אל עקרב בששת המזלות. ומכל זה נראה בעליל. שכסיל הוא אריאן, סמוך לשור, וכימה הוא עקרב."
(מתוך מכתבו לח.ז. סלונימסקי, בספר ערך מילין - וורשה תרע"ד עמ' 297),

דבריו אלו של הרב שי"ר עולים בקנה אחד עם שני כתבי יד של התלמוד (פריז 617, אוקספורד 366) בהם נמצא טכסט שאינו קיים בנוסח המודפס שבידינו בברכות נ"ח ע"ב האומר בדומה לנאמר במתולוגיה היוונית - "ואלמלא עוקצא דעקרב דטריק ליה לכסיל לא הוה מתקיים עלמא". ומכאן ברור שכסיל אינו מזוהה עם עקרב, ולא כדברי הראב"ע (ראה הערה 11).

(15) "עקרב היינו כימה וממזל טלה הוא" - אם כן מהו ההסבר לדברי רש"י אלו?
לדעת רש"י בחכמתו וידיעתו הרחבה במקרא ובגמרא, הבין כי מזל כימה הוא **טלה** או **עקרב** באותה מידה ואין להעדיף האחד על פני השני.

לסיכום בהסתמך על ניתוח אסטרונומי -

במקרא - כימה וכסיל מנוגדים אחד לשני.

בתלמוד - ברכות נ"ח ע"ב - כימה היינו **עקרב**

בבא מציעא ק"ו ע"ב - כימה היינו **טלה**

ראש השנה י"א ע"ב - כימה היינו **עקרב** או **וטלה** במידה שווה (ראה הערה 5).

(16) עוד דברים שפרסמתי בנושא "כימה" - <http://kima.weebly.com/kima-vs-pleiades.html>

ובתרגום לאנגלית - https://www.academia.edu/10519954/What_is_Kima_Is_it_the_Pleiades

תגובות וביקורות יתקבלו ברצון בדוא"ל - duder216@gmail.com

אהוד בר-סיני